

ΚΡΙΤΙΚΗ ΚΟΙΝΩΝΙΚΗ ΠΟΛΙΤΙΚΗ*

Δημήτριος Σ. Ιατρίδης

Boston College

Εισαγωγή

Ο όρος “κριτικός” χρησιμοποιείται τυπικά στη φιλοσοφία και τη βιβλιογραφία των κοινωνικών επιστημών για να σημειώσει την φύση του καπιταλισμού για συνεχιζόμενη αλλαγή και τους ποικίλους τύπους κυριαρχίας που συνοδεύουν αυτήν την αλλαγή. Συνδέεται επίσης με την πολιτική ανάλυση της Νέας Αριστεράς, του φεμινισμού, του νέο-Μαρξισμού, και την πολιτική ανάλυση κατά των διακρίσεων στο πλαίσιο των αντιθέσεων μεταξύ του προοδευτικής ρητορικής ισότητας και της πραγματικότητας των φυλετικών και ταξικών διακρίσεων. Η παράδοση της κριτικής θεωρίας έχει εμπνευστεί από πολλούς θεωρητικούς, συμπεριλαμβανομένου του Marx, του Kant, του Hegel, του Weber, της σχολής της Φρανκφούρτης, του Foucault, του Habermas, του Derrida, του Freire και του Giroux (Kincheloe και McLaren, 1994).

Οι αντιλήψεις της κριτικής θεωρίας στην κοινωνική πολιτική είναι βασισμένες σε μεταμοντέρνες έρευνες και ισχυρισμούς των κοινωνικών επιστημών για τις κοινωνικές δομές και το κράτος στις ανταπυγμένες καπιταλιστικές κοινωνίες. Σ’ αυτή την αντίληψη, περιλαμβάνεται η ιδέα ότι οι καπιταλιστικές κοινωνίες και οι κυρίαρχοι κρατικοί, συνεταιριστικοί-συλλογικοί και νεοφιλελεύθεροι θεσμοί, εξυπηρετούν καταρχήν τα συμφέροντα (για οφέλη) της καταπιεστικής τάξης (πλούσιοι, λευκοί, άνδρες) που ελέγχει και νομοθετεί για τις φυλετικές και εθνικές ομάδες, τους φτωχούς, τις γυναίκες, τους αδύναμους και τις πολιτισμικές μειονότητες.

Μ’ αυτήν την έννοια, η κριτική θεωρία επικεντρώνεται παραδοσιακά στις μεταθετικιστικές κριτικές της θεσμικής πολιτικής και των προγραμμάτων του όψιμου καπιταλισμού, συμπεριλαμβανομένου και του κράτους πρόνοιας. Το τελευταίο θεωρείται ότι αντιπροσωπεύει τα τυπικά κυρίαρχα ταξικά, φυλετικά συμφέροντα και τα συμφέροντα των δύο φύλων (Gough, 1994: Leonard, 1994, 1997: Ginsburg, 1992: Forester, 1993: Gough and Steinberg, 1981: Piven and Gloward, 1996, 1971). Οι κριτικές αντιλήψεις και ιδιαίτερα η φιλελεύθερη δουλειά του Marcuse, παρείχε νωρίτερα τη φιλοσοφική φωνή της Νέας Αριστεράς όσον αφορά την πολιτική χειραφέτηση (Gibson, 1986: Wexler, 1991).

Σ’ αυτό το πλαίσιο, η Κριτική Κοινωνική Πολιτική (Κ.Κ.Π.) αντανakλά θεμελιωδώς, μεταμοντέρνες, μετα-θετικιστικές φαινομενολογικές προσεγγίσεις της κριτικής θεωρίας στις κοινωνικές επιστήμες. Τυπικά, η Κ.Κ.Π. χαρακτηρίζεται από συστηματικές κριτικές των άδικων και καταπιεστικών στοιχείων στις καπιταλιστικές κοινωνικές δομές, ειδικά της κρατικής πρόνοιας, η οποία σύμφωνα με την κριτική άποψη, έχει

---

* Κεφάλαιο του υπό δημοσίευση βιβλίου του Δ. Ιατρίδη «Handbook of Social Policy».

θεσμοποιήσει τα συμφέροντα των κυρίαρχων τάξεων. Το αίτημα για απελευθέρωση, χειραφέτηση και ενδυνάμωση των ασθενέστερων κοινωνικών τάξεων στον προηγμένο καπιταλισμό των Δυτικών χωρών, αποτελεί ένα κεντρικό ιδεολογικό πλαίσιο και αρχή της ΚΚΠ. (Roberts, 1990, Popkewitz, 1990).

Στις ΗΠΑ, τη Βρετανία, τη Δυτική Ευρώπη, και ειδικά στην μετά τον Δεύτερο Παγκόσμιο περίοδο, η ΚΚΠ συνδέεται με κινήσεις κοινωνικής μεταρρύθμισης ενάντια στην κοινωνικοοικονομική καταπίεση, στο πλαίσιο της κοινωνικής δικαιοσύνης για την αναδόμηση της κοινωνικής οικονομίας. Συνδέεται με τα κηρύγματα της δημόσιας πολιτικής, συμπεριλαμβανομένων των κοινωνικών μεταρρυθμιστικών κοινοτικών προσεγγίσεων για κοινωνική αναδόμηση, για τα δικαιώματα των πολιτών, για κοινωνική φροντίδα, για κοινωνική δραστηριοποίηση και ριζοσπαστισμό, για φυλετική ισότητα και ισότητα των φύλων, και πολιτισμική ποικιλομορφία. Οι σύμφυτες αντιπαραθέσεις και τα καταπιεστικά στοιχεία στην κρατική, διοικητική πρόνοια -που συνδέονται με τις Φαβιανικές πολιτικές και τις πολιτικές του Titmuss- αποτελούν την τυπική τροφή για την κριτική που προσφέρει η ΚΚΠ.

Πρόσφατες εξελίξεις

Η Κ.Κ.Π. δεν εμφανίσθηκε ξαφνικά, και δεν στηρίζεται στο κενό. Αναπτύχθηκε σε τρία παρεμφερή πλαίσια που σχετίζονται με τις διαμάχες στη δημόσια πολιτική. Καταρχήν, στην κριτική θεωρία (Κ.Θ.) στην κοινωνική έρευνα, δεύτερον, στο σχεδιασμό κοινωνικής πολιτικής (Σ.Κ.Π.) σαν αυτοδίκαιη αρχή και πρακτική και τρίτον, στη μεταβολή της κοινωνικής οικονομίας μετά τον Δεύτερο Παγκόσμιο Πόλεμο. Ο συνδυασμός αυτών των τριών μαζί, παρείχε το περιεχόμενο της διαμάχης και της συζήτησης της δημόσιας πολιτικής. Οι αντιπαραθέσεις περιλαμβάνουν την άνευ προηγουμένου επέκταση και μεταβολή των καπιταλιστικών μοντέλων μετά τον Δεύτερο Παγκόσμιο Πόλεμο, την παγκοσμιοποίηση της οικονομίας, την υποστήριξη της ιδεολογίας της ελεύθερης αγοράς, και την αδιελεύκαντη σύνδεση μεταξύ της οικονομικής λογικής και των σκοπών της κοινωνικής πολιτικής στις ανεπτυγμένες καπιταλιστικές χώρες. Το κύρυγμα έχει επιταχύνει το ρόλο της Κ.Κ.Π. και έχει εμπλουτίσει την πρακτική της.

Ένα μοντέλο της κριτικής θεωρίας:

Η κριτική θεωρία τυπικά αναφέρεται στη θεωρητική παράδοση που αναπτύχθηκε εβδομήντα χρόνια πριν από το Ινστιτούτο της Φρανκφούρτης για την Κοινωνική Έρευνα στο Πανεπιστήμιο της Φρανκφούρτης στη Γερμανία ("The Frankfurt School"). Οι επικεφαλής του, συμπεριλαμβανομένων των Theodor Adorno, Erich Fromm, Max Horkheimer, Leo Lowenthal, και Herbert Marcuse πιστεύοντας ότι η έλλειψη δικαιοσύνης και η υποδούλωση καθόριζαν τον κόσμο, εστίασαν την προσοχή τους ξανά στην ερμηνεία των μορφών κυριαρχίας που συνδέονταν με το Ναζισμό, το Φασισμό και τη φύση του καπιταλισμού που αλλάζει συνεχώς μορφή (Guba, 1990; Glazer & Straus, 1967; Straus, 1987; Morris, 1994; Giroux, 1983; and McLaren, 1989).

Η ενοποιημένη διαλεκτική κριτική της κοινωνίας από την Κριτική Θεωρία και το κήρυγμα για την ανθρώπινη χειραφέτηση σε σχέση με τον μεταθετικισμό και τον μεταμοντερνισμό, εμφανίστηκε αργότερα σαν αποτέλεσμα των πολλαπλών ιστορικών εξελίξεων. Συμπεριέλαβαν την απογοήτευση ορισμένων επικεφαλής της Κ.Θ. με το αμερικανικό κοινωνικό επιστημονικό κατεστημένο και την *a priori* παραδοσιακή πίστη

του, ότι ο εμπειρισμός και ο θετικισμός θα μπορούσαν να περιγράψουν και να αξιολογήσουν με ακρίβεια κάθε διάσταση της ανθρώπινης συμπεριφοράς (Kellner, 1990). Η απογοήτευση ενισχύθηκε επίσης από τις μορφές της κυριαρχίας που εμφανίστηκαν από τον μεταναγεννησιακό πολιτισμό που καλλιεργήθηκαν από τον προηγμένο καπιταλισμό (Billings, 1992).

Η απογοήτευση από τον θετικισμό άνοιξε το δρόμο για διαλεκτικές έρευνες στην κοινωνική δομή των εμπειρικών, μεταθετικιστικών και μεταμοντέρνων κριτικών προσεγγίσεων. Η απογοήτευση από την κουλτούρα του καπιταλισμού συνέβαλε στην αναγνώριση της Κριτικής Θεωρίας στην κατανόηση των σχέσεων ισχύος, του ρόλου του κράτους στην ελεύθερη αγορά, και των ταξικών δομών. Σε συνδυασμό, έστρωσαν το δρόμο για την πεποίθηση ότι η αναδόμηση των κοινωνικών επιστημών και η κατανόηση των σχέσεων ισχύος στην κοινωνία θα μπορούσαν τελικά να οδηγήσουν σε μια πιο δίκαιη και δημοκρατική κοινωνική οργάνωση.

Σ' αυτό το πλαίσιο, η Κριτική Θεωρία και η Κ.Κ.Π. υποβίβασαν τις θετικιστικές, τεχνοκρατικές, ουδέτερες από αξίες, και λογικές θεωρήσεις της πραγματικότητας ως "παλιά θεώρηση της γνώσης", "ωμό εμπειρισμό", "άστοχη ποσοτικοποίηση", "αντιανθρωπιστική", "νομιμοποίηση του status quo", και "υποκρισία" (Turner, 1985). Ειδικότερα, απέρριψαν τις έννοιες του θετικισμού κατά τις οποίες: η επιστήμη και οι επιστημονικές μέθοδοι μπορούν να αποκτήσουν γνώση για την ανθρώπινη κοινωνική πραγματικότητα μόνο από την εμπειρική γνώση (δηλαδή μόνον από την εμπειρία των αισθήσεων), η αντικειμενική πραγματικότητα ξεχωρίζει από τον παρατηρητή και μπορεί να γίνει κατανοητή μέσω της αντικειμενικής παρατήρησης ανεξάρτητα από τον παρατηρητή (Amassari, 1992: Gibbs, 1983: Greenwood, 1995; Tyson, 1992). Οι κοινωνικές επιστήμες, συμπεριλαμβανομένων και των πολιτικών επιστημών, μπορούν να είναι επιστημονικές με τον ίδιο τρόπο που μπορούν η φυσική και τα μαθηματικά (Kolb, 1964: Adler, 1964). Τα ηθικά ζητήματα δεν έχουν νόημα στο πλαίσιο των επιστημονικών ερευνών, η θέση στόχων είναι άλογη και τυχαία επειδή οι στόχοι αφορούν μόνο την ηθική και τη φιλοσοφία (Turner, 1992) και η έρευνα των κοινωνικών επιστημών μπορεί να επιλέξει μόνο τα μέσα για να φτάσει το στόχο και όχι τον ίδιο το στόχο.

Κάτω από τη σκληρή κριτική από αρκετές σχολές κοινωνικών επιστημών (Khum, 1962), ο θετικισμός διαλύθηκε με ένα πλουραλισμό προσεγγίσεων, ενώ εμφανίστηκαν νέες, μεταθετικιστικές αντιλήψεις (Nagel, 1961), συμπεριλαμβανομένης και της κριτικής κοινωνικής επιστήμης και της Κ.Κ.Π.

Ο μεταθετικισμός, τάσσεται υπέρ των νέων αντιλήψεων που βασίζονται στην ιδέα ότι όλη η γνώση κατασκευάζεται (Constructivism) και αποτελείται από το περιεχόμενο των όσων δημιουργούν και εκφράζουν τα άτομα. Ειδικότερα, οι μεταθετικιστές ισχυρίζονται ότι στον πραγματικό κόσμο, η επιλογή των στόχων είναι πιο σημαντική από την επιλογή των λογικών τεχνικών μέσων που χρησιμοποιούνται για να τους πετύχουν (επιλέγοντας μόνο τα μέσα με τα οποία μπορούν να εξυπηρετηθούν, λάθος στόχοι, και να δημιουργηθεί κοινωνική ανισορροπία). Η επιστημονική μεθοδολογία δεν είναι και δεν μπορεί να είναι ανεξάρτητη από αξίες και αντικειμενική, επειδή η επιλογή της επιστημονικότητας, του ορθολογισμού και του εμπειρισμού με τον αποκλεισμό άλλων αντιλήψεων αποτελεί από μόνη της ένα προσανατολισμό αξιών κι ένα οξύμωρο σχήμα (Raymond, 1968: Lerner and Lasswell, 1951: Eckstein, 1967). Τα εμπειρικά, ορθολογικά και τεχνοκρατικά μοντέλα δεν μπορούν να λύσουν κοινωνικά θέματα επιλογής μεταξύ αντίθετων αλλά επιθυμητών

κοινωνικών στόχων, που δεν προσφέρουν καμία κατεύθυνση σε παρεμβάσεις για κοινωνική αλλαγή. Οι άνθρωποι δημιουργούν τη γνώση από την αλληλεπίδραση μεταξύ της γνώσης που έχουν ήδη αποκτήσει ή των πιστεύω τους και των νέων ιδεών ή καταστάσεων που αντιμετωπίζουν. Όλη η γνώση είναι προσωρινή, υποκειμενική και προσωπική, επειδή τα άτομα βγάζουν το δικό τους νόημα από την εμπειρία τους. Η αντικειμενική κατανόηση της πραγματικότητας (θετικισμός) αποτελεί οξύμωρο σχήμα, επειδή οι αντιλήψεις για την πραγματικότητα παραμορφώνονται από την ισχύουσα ιδεολογία στα κυρίαρχα τμήματα της κοινωνίας, τις κυρίαρχες αξίες τους και τις αξίες των σχεδιαστών πολιτικής και των πελατών τους. Η γνώση παράγεται από το γνώστη, από τις υπάρχουσες εμπειρίες και πιστεύω και δεν μπορεί ποτέ να κριθεί ως απόλυτη “αλήθεια” με αντικειμενικά κριτήρια.

Τα μοντέλα της Κριτικής Θεωρίας και της Κ.Κ.Π. βασίζονται σε πολύ μεγάλο βαθμό σε αρκετές μεταθετικιστικές, μεταμοντέρνες σχολές. Για παράδειγμα, εμπνέονται από τη φαινομενολογία στο ότι συνδέουν τη γνώση με τη δράση και με το υποκειμενικό νόημα του προβλήματος τους συντελεστές του, υποστηρίζοντας ότι η γνώση κατασκευάζεται μέσα στην κοινωνία και δεν έχει μια ανεξάρτητη ύπαρξη. Η αντίληψη της Κ.Κ.Π. ότι το δεδομένο όλο είναι προβληματικό (δεν έχει δοθεί) και ότι οι άνθρωποι δημιουργούν γνώση από την αλληλεπίδραση μεταξύ της υπάρχουσας γνώσης ή πεποίθησης και των νέων ιδεών που συναντούν, εμπνέονται από τον κονστρουκτιβισμό. Η υπόθεση της Κ.Κ.Π., ότι υπάρχουν πολλές κοινωνικές δομές που περνούν απαρατήρητες, αλλά οι οποίες γεννούν αξιοσημείωτα κοινωνικά φαινόμενα αντανακλά τον στρουκτουραλισμό (structuralism) (White, 1988: Habermas, 1989).

Στο μεταθετικιστικό της πλαίσιο, η Κ.Κ.Π. περιέκλεισε ιδέες για τη φύση της πραγματικότητας (οντολογία) και τον τρόπο γνώσης αυτής της πραγματικότητας (επιστημολογία). Η οντολογική και επιστημολογική βάση της Κ.Κ.Π. παρέχει την ορθολογική βάση για την πρόκληση των θεσμικών ανισοτήτων του status quo και αναζητά την ενσωμάτωση των εμπειρικών, ερμηνευτικών, φαινομενολογικών, ηθικών και κριτικών αντιλήψεων στην έρευνα των κοινωνικών επιστημών.

Ένα μοντέλο Σχεδιασμού Κοινωνικής Πολιτικής (Σ.Κ.Π.)

Η Κ.Κ.Π., σαν μια υποστηρικτική μορφή του Σ.Κ.Π., συνδέεται με εξελίξεις που αφορούν τη φύση και το ρόλο του κοινωνικού σχεδιασμού σε σύγχρονες καπιταλιστικές κοινωνίες. Στον όψιμο καπιταλισμό υπάρχει διαφορετικό περιεχόμενο στο περιεχόμενο της κοινωνικής πολιτικής. Δύο σημεία είναι ωστόσο κρίσιμα: ο οικονομικός ορθολογισμός, και η υποστήριξη των ασθενών ομάδων. Αυτό σημαίνει ότι ο Σχεδιασμός Κοινωνικής Πολιτικής περιλαμβάνει δύο θεμελιώδη στρατηγικά μοντέλα παρέμβασης για την κοινωνική αλλαγή ή για τη διατήρηση του status quo. Το ένα αφορά την οικονομικο-ορθολογική διάσταση (τεχνικός ορθολογισμός), και το άλλο αφορά τη διάσταση της κοινωνικής δικαιοσύνης και της πολιτικής. Κάθε μοντέλο αντιπροσωπεύει έναν από τους δύο αντιτιθέμενους πόλους της συνέχειας του Σχεδιασμού Κοινωνικής Πολιτικής. Στην οικονομικο-ορθολογική μορφή του, ο Σχεδιασμός Κοινωνικής Πολιτικής προσπαθεί να αναγνωρίσει τα θέματα των επιλογών πολιτικής, να κατασκευάσει μία έρευνα επιλογών, να συλλέξει δεδομένα σχετικά με την επιλογή μεταξύ των εναλλακτικών, να ορίσει κριτήρια για επιλογή και να προτείνει επιλογές. Ο τεχνικός ορθολογισμός βασίζεται κυρίως σε ακοινωνικές, ανισόρπτες, και ουδέτερες από αξίες τεχνοκρατικές και εμπειρικές προσεγγίσεις.

Με το μοντέλλο της κοινωνικής δικαιοσύνης και πολιτικής, ο Σ.Κ.Π. προσπαθεί να αναγνωρίσει το πλαίσιο των ζητημάτων στην συζήτηση για την πολιτική, και να συγκεκριμενοποιήσει το πλαίσιο της συζήτησης. Δηλαδή, προσπαθεί να αναγνωρίσει και να αναλύσει τα πολιτικά παιχνίδια ισχύος για τα συμφέροντα και την κυριαρχία που διακυβεύεται σε κάθε δεδομένο ζήτημα ή αντιπαράθεση πολιτικής, και να εξερευνήσει τις ηθικές και αξιολογικές δομές της κοινωνικής δικαιοσύνης που βρίσκονται κάτω από την αντιπαράθεση. Το μοντέλλο της δικαιοσύνης και της πολιτικής βασίζεται κυρίως στη συνηγορία, τη διανομή της κοινωνικής δικαιοσύνης, την ισότητα των φυλών και των φύλων, τη δημοκρατική αυτοδιάθεση ατόμων, ομάδων και κοινοτήτων. Η ενδυνάμωση, η χειραφέτηση και η απελευθέρωση αποτελούν κεντρικά ζητήματα αυτών των μορφών.

Ανάμεσα στους δύο πόλους (τον τεχνικό ορθολογισμό και την κοινωνική δικαιοσύνη) υπάρχουν κι άλλες μορφές του Σ.Κ.Π. που αποτελούν συνδυασμούς με του τεχνολογικού ορθολογισμού και της κοινωνικής δικαιοσύνης και πολιτικής.

Η Κ.Κ.Π. μπορεί να γίνει καλύτερα κατανοητή και να αντιπροσωπευθεί με ακρίβεια στο πλαίσιο του μοντέλλου του Σ.Κ.Π. της κοινωνικής δικαιοσύνης και της πολιτικής. Μ' αυτό το μοντέλλο, η Κ.Κ.Π. συνδέεται τόσο με την κοινωνική δικαιοσύνη που βρίσκεται κάτω από τις δημόσιες πολιτικές αντιπαραθέσεις στον καπιταλισμό, όσο και με τις ιστορικές, κοινωνικές μεταβολές της κοινωνικής οικονομίας. Οι σχεδιαστές της Κ.Κ.Π. μπαίνουν στην αρένα της πολιτικής σαν δεσμευμένοι από αξίες και σαν κριτές αξιών, προσπαθώντας να υποστηρίξουν στρατηγικά την κοινωνική αλλαγή με τρόπο που να ενδυναμώνει τις ασθενείς τάξεις και κοινωνικές ομάδες.

Ένα μοντέλλο προερχόμενο από την μεταπολεμική ανάπτυξη

Ο Σ.Κ.Π. και η Κ.Κ.Π. δεν είναι νέες στη συζήτηση της δημόσιας κοινωνικής πολιτικής. Η αρχαία καταγωγή του Σ.Κ.Π. αντανakλά πολλές ομοιότητες με τις σύγχρονες ανησυχίες σε σχέση με τον ορθολογισμό, την κοινωνική δικαιοσύνη, και την ισότητα. Για παράδειγμα, στην αρχαία Μεσοποταμία καθιέρωσαν το νομικό κώδικα του Χαμουραμπί και στην αρχαία Ελλάδα συζητήθηκαν έντονα οι ρόλοι της γυναίκας και η ισότητα στη Δημοκρατία του Πλάτωνα, και στην Πολιτική και Ηθική του Αριστοτέλη (Harper, 1904: Lasswell, 1971). Η φύση και οι προσεγγίσεις του Σ.Κ.Π., ωστόσο, διαφέρουν σημαντικά στη σύγχρονη σκηνή.

Τέσσερις κοινωνικο-οικονομικές εξελίξεις σε εμβρυακό στάδιο στην μεταπολεμική περίοδο έχουν διαμορφώσει τα πρόσφατα μοντέλλα του Σ.Κ.Π. και της Κ.Κ.Π., και τη συζήτηση γύρω από αυτές.

Η πρώτη αφορά την τεχνολογία πολέμου, συμπεριλαμβανομένης και της έρευνας των λειτουργιών, καθώς και των μπιχεβιοριστικών και διοικητικών επιστημονικών ερευνών. Παρείχαν στους σχεδιαστές κοινωνικής πολιτικής ανιστόρητα, ακοινωνικά και ανεξάρτητα από αξίες πλαίσια κι εργαλεία για να οδηγήσουν τη δράση τους στην εύρεση λύσεων για μείζονα προβλήματα (Lerner and Lasswell, 1951).

Με αυτή την έννοια, οι τεχνολογικές εξελίξεις επηρέασαν την εμφάνιση των τεχνικών μοντέλων του Σχεδιασμού Κοινωνικής Πολιτικής. Επιπλέον συνέβαλαν στην εμφάνιση των τεχνικών όψεων του Σ.Κ.Π. σαν μία σε μακρο-επίπεδο, θετικιστική διαδικασία της “αντικειμενικής” πραγματικότητας και της ορθολογικής επιλογής σε παρεμβάσεις για δράση από ομάδες και κοινότητες (Haynes and Michelson, 1986: Einbinder,

1995: Weimer and Vining, 1992: Mayer, 1985: Tropman, 1987: Dear, Briar, & Van Ry, 1986: Figueiza-McDonough, 1993: Jansson, 1984, 1994: Pierce, 1994: Wyers, 1991: Iatridis, 1995: Frey, 1987: Nulman, 1983). Το κίνημα πολιτικών επιστημών φαίνεται επίσης ότι είναι αποτέλεσμα αυτής της εξέλιξης. Αντιληπτός σαν δομημένος ορθολογισμός και οργανωμένη δημιουργικότητα για καλύτερο σχεδιασμό πολιτικής, το κίνημα αφορά την τεχνική κατανομή των πόρων, και την αποτελεσματικότητα. Ο Dror, ωστόσο, λέει ότι το κίνημα ασχολείται επίσης με τις σχέσεις μεταξύ γνώσης και ισχύος και την κοινωνική σημασία της επιστήμης (Dror, 1971).

Η δεύτερη εξέλιξη αφορά την κοινωνική συναίνεση των κυρίαρχων τάξεων για την παγκόσμια αναδόμηση και τους τρόπους για την κάλυψη των ανθρωπίνων αναγκών μέσα στον προηγμένο καπιταλισμό, ειδικά στο τέλος του Δεύτερου Παγκοσμίου Πολέμου, τις δεκαετίες του '40, '50, και '60. Η κοινωνική συναίνεση των μείζονων πολιτικών ομάδων στη μεταπολεμική περίοδο, υποστήριξε το κράτος σαν προμηθευτή κοινωνικών προγραμμάτων και υπηρεσιών μέσα στα καπιταλιστικά πλαίσια. Οι Δημοκρατίες της Δύσης αφού τιμωρήθηκαν από τις βαρβαρότητες του καθαρού καπιταλισμού, τους δύο παγκοσμίους πολέμους, και την υποτίμηση, δέχτηκαν την αναγκαιότητα της μεικτής οικονομίας για την κοινωνικοοικονομική αναδόμηση. Κατέληξαν στο ότι η οικονομική αγορά χρειαζόταν να προσαρμοσθεί ώστε να συνυπάρχει με τα συνεχώς επεκτεινόμενα καπιταλιστικά, κρατικά συστήματα πρόνοιας, και μία αξιοπρεπή, σταθερή και δίκαιη οικονομική αγορά. Σύμφυτη ήταν επίσης η ιδέα, ότι τα κράτη έχουν την ευθύνη της κοινωνικής ευημερίας και των κοινωνικών δομών, διατηρώντας, συγχρόνως, τις δυνατές καπιταλιστικές οικονομίες. Σε αυτό το πλαίσιο, οι δυτικές κοινωνίες, συμπεριλαμβανομένων των Ηνωμένων Πολιτειών, της Βρετανίας και των Σκανδιναβικών χωρών, επέκτειναν τους κοινωνικούς ανασχηματισμούς στο κίνημα της παγκόσμιας αναδόμησης, και την μακρόχρονη οικονομική άνθηση. Αυτή η εξέλιξη σχετίζεται με τα μετάπτωση των προσεγγίσεων του Σ.Κ.Π. προς τον πόλο της κοινωνικής δικαιοσύνης και της πολιτικής.

Η τρίτη εξέλιξη, που συνέβη στα μέσα της δεκαετίας του '70, αφορά την αποκόλληση της μεταπολεμικής κοινωνικής συναίνεσης, και το τέλος της επέκτασης των εργατικών ζητημάτων, των εργατικών κινημάτων, και του κράτους πρόνοιας. Η οικονομική στασιμότητα και οι πτωτικές τιμές της οικονομικής ανάπτυξης του '70, η μαζική αναδόμηση του κεφαλαίου και του εργατικού δυναμικού, οι νέες δυνάμεις της παραγωγής, η μαζική επικοινωνία, η τεχνολογία, η παγκοσμιοποίηση και η αναγέννηση των οργανωμένων επιχειρήσεων σαν πολιτική δύναμη, υπονόμισαν τον κοινωνικό συνασπισμό των κυρίαρχων (ελίτ) πολιτικών δυνάμεων.

Τέταρτον, η αναβιωμένη ευπιστία στις καθαρές αγορές, και μια μετάπτωση σε ριζοσπαστικές Δεξιές ιδεολογίες τη δεκαετία του '80, που προκλήθηκε από ριζοσπαστικές, κοινωνικοοικονομικές εξελίξεις, απομάκρυναν τον Σ.Κ.Π. από το κράτος στις τοπικές κυβερνήσεις, και στα συνεχιζόμενα οικονομικά κοινωνικά προγράμματα. Σ' αυτό το πλαίσιο, ο Κενσιανισμός δέχθηκε επικρίσεις επειδή τάσσεται υπέρ της αυξημένης κεντρικής διοίκησης. Την ίδια στιγμή, πολιτικές δυνάμεις της Αριστεράς και της Δεξιάς έκαναν πιο έντονη την επίθεσή τους για τους ιδεολογικούς προσανατολισμούς του Σ.Κ.Π., ειδικά για την προμήθεια του κράτους πρόνοιας σε προγράμματα και υπηρεσίες για την ευημερία.

Η διάσπαση του κοινωνικού συνασπισμού και η μετάπτωση στη Δεξιά, μετακίνησε την τάση από τα συλλογικά πλαίσια του Σ.Κ.Π. προς τις ατομιστικές τεχνοκρατικές προσεγγίσεις των αδέσμευτων αγορών (ο τεχνικιστικός τρόπος της συνέχειας του Σ.Κ.Π.).

Αναθεώρηση των εννοιών της ΚΚΠ

Οι κανόνες της Κριτικής Κοινωνικής Πολιτικής επικεντρώνονται στην κοινωνική αλλαγή, στον κοινωνικό ριζοσπαστισμό, τη δημοκρατική κοινωνική φιλελευθεροποίηση, την ενδυνάμωση, και τη χειραφέτηση. Στην πορεία, αμφισβητούν τις καπιταλιστικές, θεσμικές δομές που κυριαρχούν στην κοινωνία.

Σ' αυτό το πλαίσιο, η πρακτική της Κ.Κ.Π. συνδέεται με την πάλη για κοινωνικό ανασχηματισμό, τον κοινοτικό ριζοσπαστισμό, και τα κινήματα ενάντια στις διακρίσεις για δίκαιες και ίσες κοινωνικές σχέσεις. Τυπικά, η πρακτική της Κ.Κ.Π. χαρακτηρίζεται από ριζοσπαστικές αναλύσεις των κοινωνικών δομών και θεσμών (Taylor, 1996: Piven and Cloward, 1996: Ginsburg, 1992, 1979: Iatridis, 1993: Forester, 1993: Leonard, 1994 and 1997: Fenby, 1991: Riffe, 1997: Code, 1991: Rossitter, 1996: Tyson, 1992: Blaug, 1995). Υποστηρίζοντας διανεμητικούς κοινωνικοοικονομικούς σκοπούς δικαιοσύνης, την ισότητα, την ανθρώπινη χειραφέτηση, και την κοινοτική ριζοσπαστική δράση, η Κ.Κ.Π. είναι αφιερωμένη στους στόχους της κοινωνικής φιλελευθεροποίησης, παρά στις εμπειρικές, ουδέτερες σε σχέση με αξίες, απολιτικές, ακοινωνικές τεχνικές παρέμβασης κι έρευνας.

Ιστορικά, η Κ.Κ.Π. απέκτησε τρεις σχετικούς θεμελιώδεις κανόνες, γύρω από τους οποίους η θεωρία της μπορεί να οργανωθεί θεωρητικά, και η συζήτηση για κοινωνική φροντίδα μπορεί να υπογραμμιστεί.

Δύναμη και Κοινωνική Δομή

Η Κ.Κ.Π. υποθέτει ότι οι σύγχρονες προηγμένες καπιταλιστικές κοινωνίες και οι κρατικοί τους θεσμοί είναι καταπιεστικοί με την έννοια, ότι συστηματικά ενθαρρύνουν την ανάπτυξη συγκεκριμένων κοινωνικών ομάδων σε βάρος κάποιων άλλων.

Στην ανάλυση της Κ.Κ.Π. και των κοινωνικοοικονομικών θεμάτων σε πολλούς τομείς, είναι σαφή τα προβλήματα καταπίεσης, εκμετάλλευσης, και έλλειψης κοινωνικής δικαιοσύνης, συμπεριλαμβανομένης της δύναμης, των φυλετικών διακρίσεων, του φύλου, του εισοδήματος, του πλούτου, της φτώχειας και της εκπαίδευσης.

Οι κριτικές αντιλήψεις υποστηρίζουν ότι οι καπιταλιστικές κοινωνίες και οι κυρίαρχοι θεσμοί τους εξυπηρετούν πρωταρχικά τα συμφέροντα της καταπιεστικής τάξης των πλουσίων, λευκών ανδρών, ελέγχοντας και νομοθετώντας για τους φτωχούς, τις γυναίκες, και τους ανίσχυρους, καθώς και τις πολιτισμικές και εθνικές μειονότητες. Χρησιμοποιώντας αρχές και ιδέες οι οποίες εξυπηρετούν τα δικά τους συμφέροντα, οι ελίτιστικές τάξεις και οι κυβερνήσεις προσποιούνται ότι οι πολιτικές και τα προγράμματά τους προστατεύουν τους φτωχούς, τις γυναίκες, τους ανίσχυρους, και τους μειονοκτούντες (Leonard, 1971: Cloward and Piven, 1971, 1977: Abramovitz, 1994: Ginsburg, 1992: and Gough, 1979).

Οι κριτικές αντιλήψεις έχουν επιπλέον συμβάλει στην ανάλυση της κρατικής πρόνοιας και της κρίσης της, κρίνοντας τις φιλελεύθερες, Φαβιανικές, σοσιαλδημοκρατικές και κεντροδημοκρατικές συγκεντρωτικές προσεγγίσεις των κοινωνικών υπηρεσιών που εμφανίστηκαν στη μεταπολεμική περίοδο. Η κριτική της ΚΚΠ περιλάμβανε τις πολιτικές των Beveridge και Labor στη Βρετανία, στις δεκαετίες των '40, '50, και '60. (Beveridge και σοσιαλδημοκρατικός ανασχηματισμός), καθώς και τη Νέα Συμφωνία τη δεκαετία του '30,

και τις πολιτικές της Μεγάλης Κοινωνίας στις Ηνωμένες Πολιτείες το '60. Τα κράτη πρόνοιας του δημοκρατικού συγκεντρωτισμού στην πρώην ΕΣΣΔ επίσης αμφισβητήθηκαν για κυριαρχία “από πάνω προς τα κάτω” χωρίς τη συμμετοχή των πολιτών στη δημιουργία κοινωνικής πολιτικής.

Κριτικές απόψεις χρησιμοποιήθηκαν επίσης για να απαντήσουν στις ριζικές επιθέσεις του Right σχετικά με το κράτος πρόνοιας. (Ackerman 1982; Leckchman, 1982; Rousseas, 1982; and Iatridis, 1983, 1988, 1994; Ginsburg, 1992). Η οικονομία του Ρήγκαν και ο θατσερισμός ενέπνευσαν μια πολιτική που ευνοούσε την κυβερνούσα, υψηλή και συντεχνιακή τάξη κατά των φτωχών. Οι προσεγγίσεις της Κριτικής Κοινωνικής Πολιτικής (Κ.Κ.Π.) που χρησιμοποιούν τις ταξικές αναλύσεις και τις αναλύσεις δύναμης και δίνουν έμφαση στην εξουσιοδότηση, τη χειραφέτηση, τη φροντίδα, τις ανθρώπινες ανάγκες και τις απόψεις του Κέινς, άσκησαν κριτική στην ιδεολογία και τα συμφέροντα δύναμης του ριζικού Right. Υπό το πρόσχημα της προστασίας των φτωχών, ενώ στην πραγματικότητα ευνοούσε τους πλούσιους, η οικονομική πολιτική και τα προγράμματα του Ρήγκαν μείωσαν δραστικά τους φόρους στις συντεχνίες και τους μεγαλοεισοδηματίες που αύξησαν τα κέρδη τους, και έκοψαν εντελώς τα έξοδα του κράτους στον τομέα της κοινωνικής πρόνοιας. Η κατεύθυνση προς τον Right προκάλεσε την αναβίωση των υπολειμματικών, των προγραμμάτων εργασίας και των κοινωνικών προγραμμάτων με χαμηλότερο κόστος, εξουσιοδοτώντας τις τοπικές αρχές και τον τοπικό έλεγχο για την κοινωνική πολιτική του κράτους.

Το πλαίσιο υποστήριξης της κριτικής Κοινωνικής πολιτικής έχει επίσης επικεντρωθεί στην καταπίεση και την ανισότητα του φύλου της κοινωνίας. Ο Ντυμπού (1983) συνηγόρησε ότι οι προσεγγίσεις της Κριτικής Κοινωνικής Πολιτικής φωτίζουν τους τρόπους με τους οποίους εξέχοντα πρόσωπα της κοινωνίας έχουν διαιωνίσει ιεραρχημένες κοινωνικές δομές σε όλες τις πλευρές των θεσμικών κανόνων. Η κριτική ανάλυση έχει προσφέρει βαθιά γνώση που υπερβαίνει τους πατριαρχικούς και τους παραδοσιακούς κοινωνικούς κανόνες του φύλου. Άλλαξε την έμφαση στον τρόπο με τον οποίο οι γυναίκες και οι ωφελούμενες γυναίκες από την πρόνοια αντιλαμβάνονται τον εαυτό τους και ερμηνεύουν τα καθήκοντά τους. (Fenby, 1991; Code 1991; Bernstein, 1978). Το παραπάνω γεγονός ενθαρρύνει τη δράση που βασίζεται σε αυτό που οι άνθρωποι πραγματικά κάνουν (υπερβαίνων ρασιοναλισμός/ορθολογισμός), στις γνώσεις τους (υπερβαίνων θετικισμός) και λαμβάνει υπόψη μια διαλεκτική αλληλεπίδραση ανάμεσα στις αξίες των συντελεστών και των εκλογικεύσεών τους. Κατά την άποψη της Κριτικής Κοινωνικής Πολιτικής, προσοχή στις αξίες και η χρήση του εαυτού παρέχει διαφορετική κατανόηση των σχέσεων δύναμης στις αναλύσεις για το φύλο και στις φεμινιστικές αναλύσεις και φωτίζει ακριβέστερα την κατάσταση και τα προβλήματα των γυναικών.

Η Κριτική Κοινωνική Πολιτική έχει εφαρμοστεί και σε πολλούς άλλους τομείς, συμπεριλαμβανομένης της στέγασης και της γραφειοκρατικοποίησης της άσκησης επαγγέλματος. Στον τομέα της στέγασης ή μη στέγης, οι αναλύσεις της κριτικής κοινωνικής πολιτικής δείχνουν ότι οι κυρίαρχες προσεγγίσεις της κοινωνικής πολιτικής είναι ανεπαρκείς, απλοποιημένες και χωρίς θεωρητική βάση ώστε να μπορούν να ερμηνεύουν τη σχέση ανάμεσα στην κοινωνική δομή ή στους θεσμούς και το πρόβλημα. Ούτε εξηγούν ευθέως την έλλειψη αποτελεσματικής κοινωνικής πολιτικής και παροχών προς τους ανθρώπους που πληρώνουν με χαμηλό επιτόκιο και τους άστεγους. (Neal, 1997; Haar and Iatridis, 1974; Johnson et al, 1991; Evans,

1991). Αντίθετα οι κριτικές για την Κριτική Κοινωνική Πολιτική χρησιμοποιούν εναλλακτικές θεωρητικές απόψεις που επικεντρώνονται στη δύναμη και την αδυναμία και στο μεταμοντερνισμό.

Η ανάλυση του Habermas για την κρίσιμη μεταβολή από το φιλελεύθερο καπιταλισμό στον προχωρημένο μονοπωλιακό καπιταλισμό συνδέεται με το μεταβαλλόμενο ρόλο του κράτους ως προς την οικονομία. Αυτή η αλλαγή δημιούργησε το διοικητικό κράτος και το μειωμένο ρόλο των πολιτών στη λήψη αποφάσεων, ιδιαίτερα στην πολιτική του κράτους για την πρόνοια. Η θεωρία του Habermas για την επικοινωνιακή δράση έχει χρησιμοποιηθεί για να αναλύσει την γραφειοκρατικοποίηση και την ποιότητα κάποιων ειδών ανάλυσης του σχεδιασμού της κοινωνικής πολιτικής. Οι κριτικές αναλύσεις έδωσαν έμφαση στην έλλειψη ικανοποίησης για τις λύσεις που προσφέρονται στα επαγγέλματα από την κυρίαρχη κοινωνική πολιτική και τη διαχείριση. Η Κριτική Κοινωνική Πολιτική θεωρεί τέτοιες λύσεις υπερβολικά μηχανικές, αποφασιστικές θεωρήσεις της ανθρώπινης ύπαρξης, ή άμεση αλληλεπίδραση και συνεπώς κρίνονται ακατάλληλες για το σχεδιασμό της πρόνοιας του ανθρώπου.

Το έργο του Habermas για τη βελτίωση των μεθόδων επικοινωνίας έχει επιπτώσεις στην πράξη της κοινωνικής εργασίας, στους χώρους της εποπτείας, την οργανωτική πολιτική, την εκπαίδευση, την αξιολόγηση, την παρακολούθηση, τις ομάδες στήριξης προσωπικού, τις ομάδες δράσης και ενδυνάμωσης, την εμπλοκή του χρήστη υπηρεσίας και στην έρευνα στην κοινωνική εργασία (Masson 1990; Mullender and Ward, 1991; Lucas, 1993; Forester, 1987).

Παρέμβαση για κοινωνική αλλαγή: Οι παρεμβάσεις συνηγορίας και ενδυνάμωσης για την κοινωνική αλλαγή απαιτούν επίτευξη μεγάλων απελευθερωτικών, δημοκρατικών, αμερόληπτων στόχων κοινωνικής απελευθέρωσης. Η δεδομένη κατάσταση και οι κοινωνικοοικονομικές ανισότητες συνιστούν την κοινωνική αδικία.

Η κριτική κοινωνική επιστήμη και η Κριτική Κοινωνική Πολιτική ενθαρρύνουν τα καταπιεσμένα άτομα, τις ομάδες και τις κοινότητες να εξετάσουν τις κοινωνικές δομές καθώς και τις ίδιες τους τις αξίες και τα πιστεύω. Η προσέγγιση συνηγορίας/ενδυνάμωσης εκθέτει τους τρόπους με τους οποίους η κοινωνική και πολιτιστική πραγματικότητα ενδεχομένως παρεμποδίζει τις δυνατότητες όλων των ανθρώπων (Lather, 1991).

Στην πράξη άποψη υπονοείται ότι τα άτομα, οι ομάδες και οι κοινότητες δεν έχουν ανάγκη από “διδασκάλους” να τους οδηγήσουν γιατί είναι ικανοί να κατανοούν εις βάθος τις κρυμμένες επιρροές της οικονομίας της κοινωνίας πάνω στις δικές τους καταστάσεις. Απελευθερωτική δράση και πράξη που θα οδηγή στην κοινωνική αλλαγή θα συμβεί όταν οι άνθρωποι, οι ομάδες και οι κοινότητες γίνουν πιο φωτισμένοι, ενδυναμωθούν και οργανωθούν.

Η απάντηση στην εμπειρία και στις ανάγκες των κοινοτήτων και των ομάδων (στερημένοι και καταπιεσμένοι), μπορεί να εμπνεύσει και να οδηγήσει τη διαδικασία της κοινωνικοπολιτισμικής μετατροπής και απελευθέρωσης.

Εξηγώντας τους δεσμούς ανάμεσα στην καθημερινή συμπεριφορά των ατόμων, ομάδων και κοινοτήτων και των θεσμών της κοινωνίας, οι φτωχοί και οι αδύναμοι μπορούν να δουν πόσο ελλιπώς η ιδεολογία τους

εξυπηρετεί τα συμφέροντα και την ανάπτυξή τους. Η ισχύς, ως ιδιοκτησία σχέσεων, είναι μεταθετική και δυναμική. Όταν η ισχύς ως δύναμη και κυριαρχία είναι η πραγματικότητα, τα κοινωνικά συστήματα που αναπτύσσονται είναι διαχωρισμένα. Η ισχύς θεωρείται ως περιορισμένο αγαθό που θα πρέπει να αποκτηθεί (Marcuse, 1996). Στις περισσότερες κοινωνίες οι ιεραρχικές σχέσεις θεωρούνται φυσιολογικές και τυπικά, οι θεσμοί της κοινωνίας (οικογένειες, σχολεία, υπηρεσίες κοινότητας, τα ΜΜΕ, τα κυβερνητικά σώματα και οι εκκλησίες) ενισχύουν τις αξίες της κυρίαρχης τάξης.

Δυναμική και επιλεκτική έρευνα

Η έρευνα για την κριτική κοινωνική πολιτική είναι δυναμική, ανοιχτή, ποιοτική και συνεχώς εξελισσόμενη με στόχο να συμπεριλάβει εμπειρικές, ερμηνευτικές, φαινομενολογικές, ηθικές και άλλες απόψεις της κριτικής κοινωνικής επιστήμης.

Στο παραπάνω συμπέρασμα υπονοείται η αντίληψη ότι η κριτική έρευνα η οποία περιλαμβάνει την παρατήρηση, την ερώτηση, τη δράση και την αντανάκλαση - επεκτείνει την πρακτική της αντανάκλασης (Schon, 1983; Tremmel, 1993; Fraire, 1986; Morgain, 1994; Lather, 1991; Comstock, 1982). Υπό αυτή την έννοια η Κριτική Κοινωνική Πολιτική αναζητά να ενσωματώσει είδη πολιτικής ανάλυσης κι έρευνας με καινοτόμους τρόπους. Αντί να παρέχει σαφείς ερμηνείες ή υποθέσεις για εξέταση, ενθαρρύνει τις απελευθερωτικές προκλήσεις σε ποικίλους τομείς, συμπεριλαμβανομένου του σχεδιασμού κοινωνικής πολιτικής, της δημόσιας διοίκησης, της στέγασης και του σχεδιασμού πόλεων (Fay, 1976, 1987; Bernstein, 1976, 1983; Forester, 1993; Giddens, 1984; Adorno, 1973; Fromm, 1941).

Μέσα στο περιεχόμενο των αρχών και πλαισίων και λαμβάνοντας υπόψη τις εξελίξεις μετά το Δεύτερο Παγκόσμιο Πόλεμο, οι αναλύσεις της Κριτικής Κοινωνικής Πολιτικής έχουν επικεντρωθεί στην κατανόηση του κράτους πρόνοιας, της κρίσης του και του μελλοντικού δυναμικού του.

Η Θεωρία της Κριτικής Κοινωνικής Πολιτικής (ΚΚΠ) στο Πλαίσιο Κοινωνιών Κοινωνικής Πρόνοιας

Οι αρχές και η δομή της Κριτικής Κοινωνικής Πολιτικής αντανακλώνται με τη μορφή κριτικών εξηγήσεων γύρω από τη φύση, τα αποτελέσματα και το μέλλον του κράτους πρόνοιας στις σύγχρονες καπιταλιστικές κοινωνίες.

Η Κριτική της Θεωρίας της Κριτικής Κοινωνικής Πολιτικής (ΚΚΠ):

Οι τέσσερις βασικές κοινωνικοοικονομικές εξελίξεις της μεταπολεμικής περιόδου που περιγράφονται πιο πάνω, προσφέρουν τη βάση με την οποία μπορούν να ερμηνευθούν διακυμάνσεις της τάσης της εμπλοκής του κράτους στον τομέα της κοινωνικής πρόνοιας. Κατά τη διάρκεια των πρώτων δεκαετιών μετά τον πόλεμο, ο κοινωνικός συνασπισμός των κυρίαρχων κοινωνικών δυνάμεων για την παγκόσμια αναδόμηση και την ανεύρεση τρόπων για να ικανοποιηθούν οι ανθρώπινες ανάγκες, υποστήριξαν την επέκταση του κράτους πρόνοιας από τις αρχές του 1940 μέχρι και τη δεκαετία του '60 στις ανεπτυγμένες καπιταλιστικές κοινωνίες όπως οι Ηνωμένες Πολιτείες Αμερικής, η Βρετανία, η Σουηδία και η Δανία. Η κοινωνική μεταρρύθμιση και η καπιταλιστική αγορά φαίνεται να συνυπάρχουν αυτή την περίοδο.

Η αποδυνάμωση του κοινωνικού συνασπισμού κατά τη διάρκεια της δεκαετίας του '70 και '80, η μετάβαση προς τα δεξιά και η οικονομική παγκοσμιοποίηση, υποστήριξαν ριζοσπαστικές αλλαγές στα κράτη πρόνοιας και στις κοινωνικές δαπάνες. Είναι ευνόητο ότι αυτό δημιούργησε αρκετά ερωτηματικά για την προοπτική της συνύπαρξης της αγοράς (οικονομίας), του κράτους και της κοινωνικής πρόνοιας, ειδικά όπως αυτό ενισχύεται από τις υποθέσεις των Fabian και Titmuss.

Οι επιπλέον αναλύσεις βασισμένες στις κριτικές προεκτάσεις και τις αρχές της Κ.Κ.Π. (κυρίως στις κοινωνικές τάξεις, εθνικότητα και ζητήματα των δύο φύλων) παρέχουν βαθιά γνώση και πειστικές εξηγήσεις για τη φύση και το μέλλον του κράτους πρόνοιας στον σύγχρονο καπιταλισμό. Η κεντρική εστίαση αυτών των αναλύσεων σχετίζεται με τις ανισότητες που υπάρχουν στις κοινωνικές τάξεις, τις διαφορετικές εθνικότητες και τα δύο φύλα. (Ginsburg, 1992; Leonard, 1997; Williams, 1989; Olofsson, 1998; Iatridis, 1994; Taylor, 1996).

Η κριτική που έχει ασκηθεί από την Κ.Κ.Π. στο κράτος πρόνοιας που βρίσκεται στο πολιτισμικό πλαίσιο της μετά - αναγέννησης μπορεί να επικεντρωθεί στα ακόλουθα πέντε σημεία:

- * Το κράτος πρόνοιας λειτουργεί μέσα σε ένα καπιταλιστικό πλαίσιο, που είναι πατριαρχικά και φυλετικά δομημένο. Με το να έχει θεσμοθετημένες ανισότητες και διαχωρισμούς όσον αφορά τις κοινωνικές τάξεις, τις διαφορετικές εθνικότητες και τα δύο φύλα, οι δομές του κυριαρχούνται από στοιχεία που είναι χαρακτηριστικά των πλούσιων καπιταλιστικών κοινωνιών και κυρίως του πατριαρχικά και φυλετικά δομημένου καπιταλισμού.
- * Η λειτουργία του κράτους πρόνοιας στον όψιμο καπιταλισμό έγκειται στην ερμηνεία και εφαρμογή του πολιτικού συμβολαίου της άρχουσας τάξης προκειμένου να εγκαθιδρυθούν και αναπαραχθούν οι ταξικές σχέσεις.
- * Η άρχουσα τάξη (που βρίσκεται σε πλεονεκτική θέση) προτιμά υπολειμματικές πατερναλιστικές και σεξιστικές πολιτικές κοινωνικής πρόνοιας, ενώ η εργατική τάξη (που βρίσκεται σε μειονεκτική θέση) και τα κοινωνικά κινήματα, προτιμούν κοινωνικά δίκαιες και δημοκρατικές προσεγγίσεις και επαρκή επίπεδα.
- * Το κράτος πρόνοιας είναι δημιούργημα του συνδυασμού της πάλης των τάξεων και της απαίτησης του κεφαλαίου για την αναπαραγωγή του εργατικού δυναμικού. Το κεφάλαιο εμπλέκεται σε αγώνες και κέρδη για δίκαιο ανταγωνισμό, ενώ η εργατική τάξη εμπλέκεται σε αγώνες για ένα ικανοποιητικό επίπεδο ζωής και μια πιο δίκαιη ανακατανομή του πλούτου της κοινωνίας. Το κράτος πρόνοιας είναι δομημένο με βάση τις προαπαιτήσεις που είναι απαραίτητες για την επιβίωση του μοντέρνου καπιταλισμού. Αυτό έρχεται σε αντίθεση με τις λειτουργικές αναλύσεις σύμφωνα με τις οποίες το κράτος πρόνοιας καλύπτει λειτουργίες απαραίτητες για τη συντήρηση του πολιτικού συμβολαίου, της κοινωνικής ενοποίησης και οικονομικής ισορροπίας και ανάπτυξης. Έρχεται επίσης σε αντίθεση με την άποψη, (Fabian Titmussian in nature) ότι το κράτος πρόνοιας αντιπροσωπεύει τα δικαιώματα των πολιτών και προάγει την κοινωνική αλληλεγγύη.
- * Το κράτος πρόνοιας επεκτείνεται ή αναμορφώνεται σαν αποτέλεσμα των πιέσεων που ασκούνται σε κυβερνήσεις από την πάλη των τάξεων περιλαμβανομένου και του οργανωμένου εργατικού δυναμικού,

Οδηγίες/κατευθυντήριες γραμμές για την επαναδόμηση της κοινωνικής πρόνοιας:

Η Κ.Κ.Π. έχει επικεντρώσει την προσοχή της σ' ένα φάσμα κριτικών του σημερινού κράτους πρόνοιας στον όψιμο καπιταλισμό. Έχει δοθεί λίγη προσοχή σε συγκεκριμένες προτάσεις για το μέλλον της κοινωνικής πρόνοιας που έγιναν στις αρχές του αιώνα. Το μονοπάτι “από την κριτική στη λύση” είναι συνήθως δύσκολο και απρόβλεπτο, καθώς οι περισσότεροι συγγραφείς της Κ.Κ.Π. είναι ευνόητα διστακτικοί στο να προβλέψουν μελλοντικές εξελίξεις. Το να προταθούν λύσεις για ένα σύνθετο-πολύπλοκο μέλλον και να αναπτυχθούν θέματα για την κοινωνική πρόνοια εξαρτάται από μάλλον αβέβαιες κοινωνικο-οικονομικές παραμέτρους, που συμπεριλαμβάνουν την παγκοσμιοποίηση της οικονομίας, την ιδιωτικοποίηση και τις υπερεθνικές περιφερειακές ενώσεις κρατών.

Παρ' όλα αυτά οι υποστηρικτές της Κ.Κ.Π. θεωρούν ότι οι κατευθυντήριες γραμμές αυτής παρέχουν μια ευρεία βάση για την αναδόμηση του κράτους πρόνοιας. Είναι ευνόητο ότι, επιφανειακές και υπερτιμημένες αλλαγές δεν υποστηρίζονται από την Κ.Κ.Π., η οποία αντιτίθεται στα τρέχοντα κυρίαρχα συστήματα κοινωνικής πρόνοιας. Η Κ.Κ.Π. συμπεραίνει ότι το κράτος πρόνοιας συνοψίζει τις προϋποθέσεις του καπιταλισμού για κέρδος και επιβίωση σε βάρος των φτωχών και των αδυνάτων και δεν αντιπροτείνει *ad hoc* και περιθωριακές μεταρρυθμίσεις. Θα ήταν σχήμα οξύμωρο για τους υποστηρικτές της Κ.Κ.Π. να συνηγορήσουν απλώς για περιφερειακές αλλαγές στο ισχύον σύστημα κοινωνικής πρόνοιας στο οποίο θεωρούν ότι υπάρχουν συμφυείς ατέλειες.

Αυτό που κυρίως προβάλλει η Κ.Κ.Π. στηρίζει περισσότερο ένα μελλοντικό σύστημα κοινωνικής πρόνοιας που αναδομείται γύρω από θέματα που θέτουν ο μεταμοντερνισμός, η δύναμη του κράτους και οι προϋποθέσεις του καπιταλισμού. Σ' αυτό το πλαίσιο οι προϋποθέσεις της Κ.Κ.Π. για το μελλοντικό σύστημα κοινωνικής πρόνοιας βασίζονται:

- στη χειραφέτηση από όλες τις μορφές κυριαρχίας και εδώ συμπεριλαμβάνονται η τάξη, το γένος, οι διαχωριστικές φυλετικές γραμμές και οι ανισότητες
- στην αναδόμηση των ταξικών σχέσεων και του πολιτικού consensus για την προστασία των αδυνάτων, της εργατικής τάξης και του γενικού πληθυσμού από την ελεύθερη (με την έννοια της αχαλίνωτης) οικονομική παραγωγή, και
- στην αποκέντρωση του δημόσιου τομέα λήψης αποφάσεων και της παροχής υπηρεσιών, ώστε να διασφαλίζονται οι δημοκρατικές πολιτικές διαδικασίες σε τοπικό επίπεδο και η ενεργός συμμετοχή των ατόμων και των συνεταιρισμών τους με στόχο αποφάσεις για την ευημερία τους.

Εν περιλήψει, και στο πλαίσιο της προοπτικής της Κ.Κ.Π., η αναδόμηση του μελλοντικού κράτους πρόνοιας μπορεί να βασιστεί στον μεταθετικισμό και τον μεταμοντερνισμό και κυρίως σε δύο κανόνες της Κ.Κ.Π. που καλύπτουν τα υπόλοιπα:

- 1) Στην αναμόρφωση του ρόλου του κράτους και της πολιτικής εξουσίας, ώστε να αντανakλώνται οι αρχές της Κ.Κ.Π., δηλ. η κοινωνική δικαιοσύνη, η φιλελεύθερη ισότητα και η χειραφέτηση.

- 2) Στην αναθεώρηση της τοπικής κοινότητας ως εργαλείο αυτοκυβέρνησης, δημοκρατικών διαδικασιών και συμμετοχής των ανθρώπων στην προσωπική τους κοινωνικο-οικονομική ανάπτυξη.

Είναι αυτονόητο, ότι δεδομένων των αξιώσεων που θέτει η Κ.Κ.Π., μια επιφανειακή αναμόρφωση της κοινωνικής πρόνοιας δεν είναι αποδεκτή. Η ριζική αναδόμηση, στην προοπτική της Κ.Κ.Π., απαιτεί κοινωνικο-πολιτικές αλλαγές και μετακίνηση από τη λογική της οικονομικής αγοράς. Χωρίς αυτές τις προϋποθέσεις, μεταρρυθμίσεις του κράτους πρόνοιας από την άποψη της Κ.Κ.Π. θα είναι χωρίς νόημα, αν όχι αδύνατες.

1. Αναμόρφωση του ρόλου του κράτους και της πολιτικής εξουσίας:

Οι υποστηρικτές της Κ.Κ.Π. αμφισβητούν ότι η κυβέρνηση ή η ελεύθερη αγορά στην οικονομία μπορεί να είναι οι κύριες αρχές γύρω από τις οποίες μπορεί να οργανωθεί το μελλοντικό κράτος πρόνοιας. Έτσι, η κοινότητα προβάλλεται από την Κ.Κ.Π. ως η βασική εναλλακτική λύση για την οικοδόμηση ριζικών μεταρρυθμίσεων στο κράτος πρόνοιας. Σ' ένα αναδομημένο λοιπόν σύστημα κοινωνικής πρόνοιας, ο ρόλος του κράτους και της οικονομίας της αγοράς (συμπεριλαμβανομένου του καθεστώτος εργασίας όπως γίνεται αντιληπτό σήμερα), θα πρέπει να αλλάξουν δραστικά υπέρ πρωτοβουλιών, συνασπισμών και συνεταιρισμών που βασίζονται στην κοινότητα.

Στην προοπτική της Κ.Κ.Π. το παλαιό συνεχώς επεκτεινόμενο κράτος πρόνοιας, που βασίζεται στον κεντρικό ρόλο του κράτους και της πολιτικής του εξουσίας, μέσω του consensus που επιβάλλει η άρχουσα τάξη, και που κάποτε ήταν η επιτομή της ηθικής προόδου στις δημοκρατικές κοινωνίες (από τις αρχές της δεκαετίας του '40 έως τα μέσα της δεκαετίας του '70), είναι υποβαθμισμένο ή και σχεδόν τελειωμένο. Έτσι, τα παλαιά πρότυπα πρόνοιας δεν παρέχουν επαρκή βάση για αναδόμηση. Μερικές από τις κύριες ιδεολογικές βάσεις του παρόντος κράτους πρόνοιας έχουν αποδυναμωθεί, ως αποτέλεσμα των προκλήσεων για εκσυγχρονισμό από βαθιές κοινωνικο-οικονομικές και πολιτιστικές αλλαγές. Αυτό περιλαμβάνει κοινωνικές και δημοκρατικές υποθέσεις (Fabian και Titmussian στην προέλευση) ενός παγκόσμιου κράτους πρόνοιας που βασίζεται στις αρχές του αλτρουισμού και της βελτίωσης των συνθηκών διαβίωσης όλων των πολιτών και κυρίως των φτωχών εργαζομένων και της εργατικής τάξης (Ginsburg 1992, Leonard 1997).

Στην τρέχουσα αντίληψη, το κράτος θα έπρεπε να υπηρετεί το συνηθισμένο, σκληρά εργαζόμενο άτομο και την οικογένεια, παρέχοντας ασφάλεια, προστασία και κοινωνική υποδομή που να περιλαμβάνει τα πλεονεκτήματα της κοινωνικής πρόνοιας. Στο πλαίσιο της Κ.Κ.Π., το μελλοντικό κράτος πρόνοιας θα έπρεπε να αναδομηθεί με έμφαση στην πολιτική εκείνη που παρέχει στους ανθρώπους και τις κοινότητες πηγές για να λύσουν τα προβλήματά τους, παρά στο σχεδιασμό από το κεντρικό κράτος μεμονωμένων προγραμμάτων ανακούφισης του ατόμου και της οικογένειας και που συγχρόνως αποκλείουν την κοινότητα στην οποία ζουν οι πλέον αδύναμοι. Νέοι δημοσιο-ιδιωτικοί συνεταιρισμοί που βασίζονται στην κοινότητα πρέπει να παίξουν ένα σημαντικό ρόλο στην αναδόμηση του κράτους πρόνοιας.

Ο μεταμοντερνισμός, στο πλαίσιο του μαρξισμού και του φεμινισμού, παρέχει στην Κ.Κ.Π. κατευθυντήριες γραμμές για πολιτικούς συνασπισμούς, βασισμένους στη δράση για την αναμόρφωση της δύναμης των πολιτικών κομμάτων μέσω νέων πολιτικών συνασπισμών, ομοσπονδιών της διαφορετικότητας και πολιτικών

συμμαχιών ή κομμάτων αφοσιωμένων σ' ένα ενιαίο μέτωπο αλληλεγγύης για να ανταποκριθούν σε κοινές ανθρώπινες ανάγκες και συμφέροντα (Ginsburg 1992, Leonard 1997).

2. Αναθεώρηση της τοπικής κοινότητας:

Η Κ.Κ.Π. στοχεύει σ' ένα χειραφετημένο σύστημα κοινωνικής πρόνοιας που είναι χτισμένο από τη βάση, την τοπική κοινότητα προς τα πάνω, παρά σε ένα κεντρικό σχέδιο επιβεβλημένο από πάνω. Αυτό έρχεται σε οξεία αντίθεση με τις τοπικές, επιφανειακές προσπάθειες κοινωνικής μεταρρύθμισης που προτείνονται και εφαρμόζονται από την κεντρική διοίκηση, ειδικούς και γραφειοκράτες. Στην προοπτική της Κ.Κ.Π. αυτό σημαίνει μετακίνηση από ένα στατικό μοντέλο σε αυτοκυβερνούμενες τοπικές κοινότητες, γιατί η κοινωνικο-οικονομική ανάπτυξη ατόμων και οικογενειών δεν μπορεί να διαχωρισθεί από τις πηγές της τοπικής κοινότητας στην οποία ζουν.

Η έλλειψη εμπιστοσύνης στα διευρυμένα δημόσια συστήματα και την κρατική γραφειοκρατία, καθώς και η γενική δυσaréσκεια από τα εκτεταμένα συστήματα διακυβέρνησης, ενισχύουν την πολιτική της Κ.Κ.Π. για τις τοπικές κοινότητες που προβάλλουν ως επένδυση κοινωνικού κεφαλαίου. Στην προοπτική της Κ.Κ.Π., η απουσία της αναδόμησης του κράτους πρόνοιας βασίζεται επίσης στην άποψη, ότι η τοπική κοινότητα είναι συγχρόνως στόχος των παρεμβάσεων της κοινωνικής πολιτικής και ένα κεντρικό όχημα για τη μείωση της φτώχειας και τη βελτίωση της ζωής ατόμων και οικογενειών. Η επένδυση στο ανθρώπινο δυναμικό της κοινότητας για αυτοκυβέρνηση, ενισχύει τις δημοκρατικές διαδικασίες για χειραφέτηση και προάγει την ενεργό συμμετοχή των ανθρώπων που αποφασίζουν για την δική τους ευημερία και το μέλλον τους.

Επίλογος

Η ανάλυση της Κ.Κ.Π. στον Σ.Κ.Π. αποτελεί μια φιλοσοφική κι επιστημονική πλατφόρμα για τις ενοποιημένες, διορατικές και πειστικές εξηγήσεις της φύσης, της εξέλιξης και των συνεπειών της κοινωνικής πολιτικής και των προγραμμάτων στις προηγμένες καπιταλιστικές κοινωνίες.

Παρά την τρέχουσα μεταστροφή στην ριζοσπαστική πολιτική Δεξιά, και τις πολιτικές των δραστικών μειώσεων στις κρατικές κοινωνικές δαπάνες στις περισσότερες ανεπτυγμένες καπιταλιστικές κοινωνίες (ή ίσως εξαιτίας τους), η κριτική θεωρία και η Κ.Κ.Π. διατήρησαν και αύξησαν την ικανότητά τους να προκαλούν το status quo για τον ανασχηματισμό της κοινωνικής οικονομίας. Μέσα στις τελευταίες επτά δεκαετίες χαρακτηρίστηκαν από την νεωτεριστική, οντολογική και επιστημολογική συμβολή τους στην έρευνα των κοινωνικών επιστημών. Η αφοσίωσή τους στα κινήματα της κοινωνικής ελευθερίας και η υποχρεωτική ανάλυση της φύσης του προηγμένου καπιταλισμού να αλλάζει συνεχώς, συνέβαλαν στην κατανόηση της σύμφυτης κοινωνικοοικονομικής κυριαρχίας που αντανakλάται στους τρέχοντες κοινωνικούς θεσμούς. Τα κοινωνικά ζητήματα που συνδέονται με τις τρέχουσες αναλύσεις της Κ.Κ.Π. παραμένουν πολύ καιρό στη βιβλιογραφία των κοινωνικών επιστημών, αλλά τα κριτικά θεωρητικά πλαίσια για την έρευνα υπερβαίνουν τις παραδοσιακές προσεγγίσεις του παρελθόντος.

Επειδή οι προσεγγίσεις της Κ.Κ.Π. ξεκάθαρα υπερβαίνουν τα παραδοσιακά όρια της δεσπόζουσας τάσης των πλαισίων του Σ.Κ.Π. (ιδιαίτερα από το θάνατο του λογικού θετικισμού) οι προσεγγίσεις της κριτικής θεωρίας προκάλεσαν την πίστη των συμμάχων και την εχθρότητα των αντιπάλων. Είτε υπέρ, είτε κατά της Κ.Κ.Π., θα ήταν προβληματικό να την αγνοήσει κανείς ή να κάνει χωρίς αυτήν. Το γεγονός ότι η κριτική θεωρία είναι ακόμα σφύζουσα για περίπου επτά δεκαετίες μετά την ανάπτυξή της στη Φρανκφούρτη, στη Γερμανία, αποδεικνύει τη χρησιμότητά της.

Συγκεκριμένες μεθοδολογικές και ιδεολογικές ερωτήσεις στην εμφάνιση κριτικών προσεγγίσεων απαιτούν προσοχή. Ακόμα κι εκείνες που συμφωνούν με τη χρησιμότητα της κύριας τάσης της ανάλυσης του Σ.Κ.Π. και της Κ.Κ.Π., ζητούν περισσότερη μεθοδολογική και θεωρητική καθαρότητα. Οι αντίπαλοι ισχυρίζονται ότι στην πράξη, η Κ.Κ.Π. είναι λιγότερο μεθοδολογία παρά δέσμευση ή όραμα. Στερούμενες συγκεκριμένων μεθόδων και διαδικασιών για ανάλυση, οι πραγματικές εφαρμογές της Κ.Κ.Π., από αυτή την άποψη είναι ασαφείς και όχι ξεκάθαρες με την ξεχωριστή μεθοδολογία και τα εργαλεία που θα οδηγήσουν σε συγκεκριμένες επεμβάσεις. Ισχυρίζονται επίσης ότι η δέσμευση της Κ.Κ.Π. για την υποστήριξη των καταπιεσμένων και των αδύναμων, μπορεί να αποβεί δυσλειτουργική σε μια πλουραλιστική κοινωνία όπου υπερισχύουν πολλές διαμάχες ισχύος. Από ανάγκη, ισχυρίζονται, η κριτική ανάλυση αγνοεί τις ιδεολογίες και τα συμφέροντα των άλλων κοινωνικών τάξεων και πληθυσμιακών ομάδων.

Η βιβλιογραφία της Κ.Κ.Π. αντανakλά επιχειρήματα τόσο υπέρ όσο και κατά του κράτους πρόνοιας. Είναι αυτό μια αντίθεση κι ένα οξύμωρο σχήμα ή μάλλον μια αρμονική, συμβιωτική συνύπαρξη; Ενώ θεωρούν το κράτος πρόνοιας σαν θεμελιωδώς καταπιεστικό (ιδιαίτερα για τους φτωχούς, τους μαύρους, τις γυναίκες και τις εθνικές μειονότητες), οι υποστηρικτές επίσης ισχυρίζονται ότι το κράτος πρόνοιας μπορεί να παράγει θετικό κέρδος για την κοινωνική δικαιοσύνη και την ισότητα (ιδιαίτερα σαν αποτέλεσμα της πίεσης από τις ομάδες με χαμηλά εισοδήματα και τη βάση της πυραμίδας της κοινωνικής διαστρωμάτωσης) με την έννοια ότι χωρίς κράτος πρόνοιας οι φυλετικές ανισότητες και οι ανισότητες των δύο φύλων θα ήταν μεγαλύτερες.

Στις αντιλήψεις της Κ.Κ.Π. οι δομές του κράτους πρόνοιας ενσωματώνουν και αντανakλούν την καπιταλιστική, πατριαρχική και ρατσιστική κυριαρχία. Έχοντας θεσμοποιήσει τα συμφέροντα της άρχουσας τάξης, οι πολιτικές και τα προγράμματά τους αντιπροσωπεύουν καπιταλιστικές δομές ισχύος. Αυτό βγάζει στην επιφάνεια το θέμα του μέλλοντος του κράτους πρόνοιας στον καπιταλισμό. Μπορεί το κράτος πρόνοιας να μετασχηματιστεί ριζοσπαστικά μέσα στις καπιταλιστικές δομές; Θέτει ο ενοποιημένος ανασχηματισμός της κοινωνικής πρόνοιας την ανάγκη ενός διαφορετικού περιβάλλοντος κοινωνικής οικονομίας σαν προαπαιτούμενο για την πραγματική αλλαγή; Οι υποστηρικτές της Κ.Κ.Π. αμφισβητούν το γεγονός ότι το κράτος ή η οικονομική αγορά μπορούν να αποτελέσουν την αρχή γύρω από την οποία θα οργανωθεί η μελλοντική κοινωνική πρόνοια. Αυτό αφήνει την κοινότητα σαν τη θεμελιώδη εναλλακτική για το χτίσιμο ενός ριζοσπαστικού ανασχηματισμού της κοινωνικής πρόνοιας. Αν είναι έτσι, ποιες κοινοτικά προσανατολισμένες προσεγγίσεις είναι συγχρόνως εφικτές και αποτελεσματικές; Οι κοινοτικοί συνασπισμοί και η δράση δεν έχουν ακόμα παράγει νέες κατευθύνσεις. Αποτελούν οι νέοι πολιτικοί, κοινοτικοί ή κομματικοί οργανισμοί μια πιθανότητα;

Μπορεί το κράτος ή η οικονομική αγορά να αντικατασταθεί από την τοπική κοινότητα ως μια κυρίαρχη αρχή γύρω από την οποία θα οργανωθεί στο μέλλον η κοινωνική πρόνοια; Αν ναι και δεδομένης της τάσης για παγκοσμιοποίηση, ποιές είναι οι πλέον αποτελεσματικές και εφικτές προσεγγίσεις με επικέντρωση στην κοινότητα; Οι κοινοτικοί συνασπισμοί, οι συνεταιρισμοί και η ομοσπονδιακή δράση έχουν ακόμη δρόμο για να χαράξουν ξεκάθαρες νέες κατευθύνσεις για γενική αναμόρφωση. Είναι οι νέες πολιτικές οργανώσεις στην κοινότητα ή στα πολιτικά κόμματα μια ρεαλιστική δυνατότητα στο άμεσο μέλλον;

Βιβλιογραφία

- Abramovitz, M. (1996). *Under Attack, Fighting Back: Women and Welfare in the United States*. New York Monthly 25, Summer.
- Ackerman, F. (1982). *Reaganomics: Rhetoric vs. Reality*. Boston: South End Press.
- Adler, F. (1964). Positivism. In Gould, J. & Kolb, W.L. (Eds.), *Dictionary of the social sciences*. New York: The Free Press of Glencoe, 520-522.
- Adorno, T. (1973). *Negative dialectics*. New York: Seebury Press.
- Adorno, T. & Horkheimer, M. (1972). *The Dialectic of the Enlightenment*. London: New Left Books.
- Ammassori, P. (1992). Epistemology. In Borgatta, E.F. (Ed.), *Encyclopedia of Sociology, Vol. I* New York: McMillan Publishing Co., 550-554.
- Bauman, Z. (1992). *Intimations of Postmodernity*. London: Routledge.
- Bawde, D.L. & Palmer, J. (1984). "Social policy: Challenging the welfare state" in Palmer, J. & Sawhill, I. (eds.) *The Reagan Record* Cambridge, MA: Ballinger.
- Bernstein, R.J. (1978). *The restructuring of social and political theory*. Philadelphia: University of Pennsylvania Press.
- Billings, D. (1992). Critical theory. In Borgatta, E.F. (Ed.), *Encyclopedia of Sociology, Vol. I*. New York: McMillan Publishing Co., 384-390.
- Blaug, R. (1995). Distortion of the face to face: Communicative reasons and social work practice. *British Journal of Social Work*, 25: 423-439.
- Blavy, R. (1995). Distortion of the face to face: Communicative reason and social work practice. *British Journal of Social Work* 25, 423-439.
- Block, F. (1987). "Social policy and accumulation: A critique of the new consensus", in Rein, M., Esping-Andersen, G. & Rainwater, L. (eds.) *Stagnation and renewal in social policy*. Armonk, NY: M.E. Sharpe.
- Borchorst, A. & Slim, B. (1987). "Women and the advanced welfare state: New kind of patriarchal power?" in Sassoon, A. (ed.) *Women and the state*. London: Hutchinson.

- Brandes, S. (1976). *American welfare capitalism 1880-1940*. Chicago: University of Chicago Press.
- Code, L. (1991). *What can she know? Feminist theory and the construction of knowledge*. Ithica: Cornell University Press.
- Comstock, D.E. (1982). A Method for Critical Research. In E. Bredo & W. Feinberg (eds.), *Knowledge and Values in Social and Educational Research*, pp. 370-390. Philadelphia: Temple University Press.
- Cook, J. & Watt, S. (1987). "Racism, women and poverty", in Glendinning, C. & Millar, J. (eds.). *Women and Poverty in Britain*. Brighton: Wheatsheaf.
- Dahlerup, D. (1987). "Confusing concepts, confusing reality: A theoretical discussion of the patriarchal state", in Sassoon, A. (ed.), *Women and the State*. London: Hutchinson.
- Davis, L. (1985). Female and male voices in social work. *Social Work* 30 (2), 106-113.
- Dean & Fenby (1989). Exploring epistemologies: Social work action as a reflection of philosophical assumptions. *Journal of Social Work Education*, 25:1, 46-54.
- deLeon, P. (1994). Policy sciences redux: New roads to post-positivism. *Policy Studies Journal* 22, 176-184.
- Dubris, B. (1983). Passionate scholarship: Notes on values, knowing, and ..... in feminist social science. In G. Bowles and R. Duelliklein (eds) *Theories in Women's Studies* (pp. 105-116). Boston: Routledge and Kegan.
- Eckstein, J. (1968). Political science and public policy. In Ithiel de Sola Pool, (ed.), *Contemporary political science: Toward empirical theory*. New York: McGraw-Hill, p. 143.
- Esping-Andersen, G. (1990). *Three worlds of welfare capitalism*. Cambridge, MA: Policy Press.
- Fenby, B.L. (1991). Feminist theory, critical theory and management's romance with the technical. *Affilia* 6: 1 (Spring), 20-37.
- Forester, J. (Ed.) (1987). *Critical theory and public life*. Cambridge, MA: MIT Press.
- Freise, P. (1986). *Pedagogy of the Oppressed*. (M.B. Ramos, transl.) New York: Continuum.
- Friedman, R., Gilbert, N. & Sherer, M. (eds.). (1987). *Modern welfare states*. Brighton: Wheatsheaf.
- Fromm, E. (1941). *Escape from freedom*. New York: Avon.
- Frucault, M. (1980). *Power/Knowledge: Selected interviews and other writings*. C. Gordon (ed.), New York: Pantheon.
- George, V. & Wilding, P. (1985). *Ideology and social welfare*. London: Routledge.
- Ginsberg, N. (1989). "Institutional racism and local authority housing", in *Critical Social Policy* 24.
- Ginsberg, N. (1979). *Class capital and social policy*. London: MacMillan.

- Giroux, H. (1993). *Living dangerously: Multiculturalism and the politics of difference*. New York: Peter Lang.
- Giroux, H. (1988). Critical theory and the politics of culture and voice: Rethinking the discourse of educational research. In R. Sherman and R. Webb (eds.). *Qualitative research in education: Focus and methods*. New York: Falmer.
- Gough, I. (1979). *The political economy of the welfare state*. Basingstoke: MacMillan.
- Haberman, J. (1987). *The theory of communicative action II: Lifeworld and system: A critique of functionalist reason*. Boston: Beacon Press.
- Haberman, J. (1973). *Theory and practice* (J. Viertel, transl.) Boston: Beacon Press.
- Haberman, J. (1971). *Knowledge and human interests*. (J. Shapiro, transl.) Boston: Beacon Press.
- Hanson, R. (1987). "The expansion and contraction of the American welfare state", in Goodin, R. & Le Grand, J. (eds.) *Not only the poor*. London: Allen and Unwin.
- Helco, H. & Madsen, H. (1987). *Policy and politics in Sweden*. Philadelphia: Temple University Press.
- Heidenheimer, A., Hecl, H. & Adams, C. (1990). *Comparative public policy: The politics of social choice in America, Europe and Japan*. 3rd ed. New York: St. Martin's Press.
- Herrnstein, R.J. & Murray, C. (1994). *The Bell Curve: Intelligence and class structure in American life*. New York: The Free Press.
- Higgins, J. (1986). "Comparative social policy", *Quarterly Journal of Social Affairs* 2, 3.
- Hills, J. (1990). (ed.) *The state of welfare: The welfare state in Britain since 1974*. Oxford: Oxford University Press.
- Hochschild, J. (1988). "Race, class, power and the welfare state", in Gutman, A. (ed.) *Democracy and the welfare state*. Princeton, NJ: Princeton University Press.
- Iatridis, D. (1974). *Housing the poor in suburbia: Public policy at the grass roots*. Boston: Bellinger.
- Iatridis, D. (1988). The new social deficit: Neoconservatism's policy of social underdevelopment. *Social Work Journal* 33: 11-15.
- Iatridis, D. (1983). Neoconservatism revisited. *Social Work* 28: 101-103.
- Kellner, D. (1990). Critical theory and the crisis of social theory. *Sociological Perspectives* 33: 11-33.
- Kellner, D. (1989). *Critical theory, Marxism and modernity*. Baltimore: Johns Hopkins Press.
- Kincheloe, J.L. and McLaren, P.L. (1991). Rethinking critical theory and qualitative research. In Denzin, K.H. and Lincoln, Y.S. (eds.), *Handbook of qualitative research*. Thousand Oaks, CA: Sage Publications.
- Kolb, W.L. (1964). Science. In Gould, J. & Kolb, W.L. (Eds.), *Dictionary of the social sciences*. New York: The Free Press of Glencoe, 620-622.

- Kondrat, M.E. (1994). Culture and power in technology transfer: Perspectives from a critical sociology of knowledge. *Social Development Issues*, 16.
- Kuhn, T.S. (1962). The structure of scientific revolutions.
- Lather, P. (1991). *Getting Smart: Feminist research and pedagogy within the postmodern*. New York: Routledge.
- Lee, P. & Raban, C. (1988). *Welfare theory and social policy*. London: Sage.
- LeGrand, J. (1987). "The middle-class use of the British social services", in Le Grand, J. & Goodin, R. (eds.) *Not only the poor: The middle classes and the welfare state*. London: Allen and Unwin.
- Lekachman, R. (1982). *Greed is Not Enough: Reaganomics*. New York: Pantheon.
- Leonard, P. (1994). Knowledge, power and post-modernism: Implication for the practice of a critical social work education. *Carolina Social Work Review*, 44, 11-26.
- Lucas, J. (1993). Searching for answers. *Open Mind* 63, p. 17. *Social Work Practice*.
- Macleane, M. & Groves, D. (eds.) (1991). *Women's issues in social policy*. London: Routledge.
- Marcuse, H. (1996). *Eros and Civilization*. Boston: Beacon Press.
- Margarines, C.A. (1994). Enlightenment for Emancipation: A Critical Theory of Self-Formation. *Family Relations* 43, 325-335.
- Masson, H. (1990). Training for competence in child protection work. *Social Work Education* 9: 35-43.
- Miller, S.M. & Jenkins, M. (1987). "Challenging the American welfare state", in Ferrel, Z. (ed.), *The dynamics of deprivation*. Aldershot: Gower Press.
- Mishra, R. (1990): *The welfare state in capitalist society*. Hemel Hempstead: Harvester Wheatsheaf.
- Morris, R. (ed.) (1988). *Testing the limits of social welfare*. Hanover, NH: University Press of New England.
- Morris, T. (1994). Alternative paradigms: A source for social work practice research. *J Arete*, 18: 31-34.
- Mullenites, A. & Ward, D. (1991). *Self-directed group work: Users take action for empowerment*. London: Whiting and Bird.
- Murray, C. (1984). *Losing Ground: American social policy 1950-1980*. New York: Basic Books, Inc.
- Nagel, E. (1961). *The structure of science: Problems in the logic of scientific explanations*. New York: Harcourt, Brace and World.
- Neckerman, K., Aponte, R. & Wilson, W.J. (1988). "Family structure, black unemployment and American social policy", in Weir, J., Orloff, A.S. & Skocpol, T. (eds.), *The politics of social policy in the United States*. Princeton, NJ: Princeton University Press.
- Neole, J. (1997). Homelessness and theory reconstructed: *Housing Studies* 12, 47-61.

- Olofsson, G. (1988). "After the working-class movement: The new social movements", in *Acta Sociologica* 31, 1.
- Pascall, G. (1991). *Social policy: A feminist analysis*. London: Routledge.
- Petchey, R. (1989). "The NHS Review: The politics of destabilization", *Critical Social Policy* 25, Summer.
- Piven, F. & Cloward, R. (1971). *Regulating the poor*. New York: Vintage.
- Priven & Cloward (1977). *Poor People's Movement*. New York: Vintage.
- Priven & Cloward (1972). *Regulating the Poor: The Function of Public Welfare*.
- Raymont, H. Sociologist sees intellectual peril. *New York Times*, Dec. 15, 1968, p.11.
- Rein, M. & Schon, D. (1996, Spring). Frame critical policy analysis and frame reflective policy practice. *Knowledge and Policy* 9:1, p. 85-104.
- Rein, M. (1963). *From policy to practice*. (Armonk, NY: M.E. Sharpe, Inc.).
- Rein, M. (1970). *Social policy: Issues of choice and change*. New York: Random House.
- Rousseas, S. (1982). *The Political Economy of Reaganomics: A Critique*. New York: Armonk.
- Ruggles, P. & O'Higgins, M. (1987). "Retrenchment and the new right", in Rein, M., Rainwater, L. & Esping-Andersen, G. *Renewal and stagnation in social policy*. Armonk, NY: M.E. Sharpe.
- Savage, S. & Robins, L. (eds.) (1990). *Public policy under Thatcher*. Basingstoke, MacMillan.
- Schon, D.A. (1983). *The Reflective Practitioner: How Professionals Think in Action*. New York: Basic Books.
- Slim, B. (1988). "Towards a feminist rethinking of the welfare state", in Jones, K. B. & Jonasdottir, A.G. (eds.) *The political interest of gender*. London: Sage.
- Sommervill, P. (1992). Homelessness and the meaning of home: Rooflessness or rootlessness? *International Journal of Urban and Regional Research*, 16: 529-439.
- Titmuss, R. (1974). *Social policy*. London: Allen & Unwin.
- Titmuss, R. (1968). *Commitment to welfare*. New York: Pantheon, p. 21.
- Tremmel, R. (1993). Zen and the Art of Reflective Practice in Teacher Education. *Harvard Educational Review* 63, 434-458.
- Turner, J.H. (1992). Positivism. In Borgatta, E.F. (Ed.), *Encyclopedia of Sociology. Vol. I*. New York: MacMillan Publishing Co., 1509-1512.
- Turner, J.H. (1985). In defense of positivism. *Sociological Theory* 3: 24-30.
- Tyson, K.B. (1992). A new approach to relevant scientific for practitioners: The heuristic paradigm. *Social Work* 37: 541.

- Valirerronen, E. (1996, Fall). The resurgence of ctitical theories in public sphere. *Journal of Communication Inquiry* 20:2, 18-35.
- Weir, M., Orloff, A.S. and Skocpol, T. (1988). *The Politics of social policy in the United States*. Princeton, NJ: Princeton Univeristy Press.
- White, S.K. (1988). The recent work of Jurgen Habermas. Cambridge, MA: Cambridge University Press.
- Williams, F. (1989). Social Policy: Intro. Cambridge, MA: Polity Press.